

Оксана Кондратьєва, Ірина Шахновська
м. Щецин, Республіка Польща, м. Київ, Україна

Відтворення дієслів із дифузною семантикою у науково-технічному перекладі

The article highlights the linguistic phenomenon of defused semantics. The authors analyze the peculiarities of such verbs as *create*, *include*, *perform*, *provide*, *involve*, which are intensively used in English scientific and technical texts as the components of verbal nomination. The study also discusses the ways of rendering these verbs into Ukrainian and considers how these peculiarities are tackled for achieving translation equivalence.

Keywords: semantic diffusion, diffusive meaning, scientific and technical texts, translation

Широке значення являє собою особливий тип лексичного значення, що є результатом абстрагуючої діяльності людського мислення, що полягає у створенні більш широких абстракцій та узагальнень [1; 2; 3]. Н. Амосова вивчала дієслова широкої семантики у складі «стилістико-граматичних конструкцій», неоднослівних утворень, відмінних від фразеологічних одиниць, і виокремила широкозначність як лексико-семантичну категорію, окрему від багатозначності [4, с. 112]. За її розумінням, широке значення – це значення з максимальним ступенем узагальнення, що проявляється в чистому вигляді лише в мові (поза контекстом) і конкретизується в мовленні (в контексті) завдяки звуженню поняття, яке воно позначає [4, с. 114].

Загалом за словами з дифузним (розмитим) значенням (робочий термін введено на позначення широкозначних одиниць за аналогією до наявного терміна для широкозначності – семантична дифузія) досі визнається наявність одного широкого значення, поліреферентність, співвіднесеність з поняттям широкого обсягу, контекстна зумовленість, відсутність відношень семантичної похідності.

Розглядаючи особливості семантичної дифузії, науковці порівнюють її з полісемією, визначаючи спільні та диференційні риси цих семантичних явищ. Принциповою відмінністю між полісемією та семантичною дифузією є те, що полісемічне слово позначає два чи кілька різних понять, а слово з дифузним значенням завжди позначає одне поняття, але воно настільки розмите, що охоплює низку понять [5, с. 11].

Згідно з результатами численних досліджень, дифузія значень досліджується не тільки як загальномовне явище, а і як явище, властиве науковій мові та її термінології [5; 6; 7]. Прагненням до

абстракції зумовлена тенденція дієслова до десемантизації. Вона виявляється в тому, що, по-перше, науковому стилю властиві дієслова розмиті, абстрактної семантики: *змінювати(ся)*, *проявляти(ся)*, *існувати*, *відбувати(ся)*; по-друге, багато дієслів у науковому стилі виступають у ролі зв'язки: *бути*, *стати*, *являтися*, *служувати*, *посідати*, *вважатися*, *відрізнятися* та ін.; по-третє, деякі дієслова виконують функцію компонентів дієслівно-іменних словосполучень (вербономінантів), в яких основне значеннєве навантаження мають іменники, а дієслова позначають дію в широкому значенні й виражають граматичне значення: *знаходити застосування*, *робити підрахунки*, *справляти вплив*, *вступати у взаємодію*, *призводити до змін* та ін.

Дієслова з дифузною семантикою в наукових і технічних текстах становлять неабиякі труднощі під час перекладу, по-перше, через відсутність в двомовних словниках перекладних еквівалентів, що є результатом постійного еволюційного процесу взагалі та розвитку науки і техніки зокрема, по-друге, через те, що перекладні еквіваленти дифузних лексем є результатом спеціалізації (заміна загальнонародного англійського слова відповідним перекладним, яке має більш спеціальне значення), термінологізації (заміна англійського слова перекладним словом, яке має більш вузьке термінологічне значення) та лексичної уніфікації англійської лексики у процесі перекладу (така закономірність полягає в тому, що перекладні еквіваленти слів немов би «зводяться до спільних знаменників») [8]. У зв'язку з цим перед лінгвістами стоїть важливе завдання – виявити і описати специфіку вживання в науці і техніці дієслів із дифузною семантикою, а також розробити способи адекватного та точного перекладу даних одиниць на інші мови.

Не дивлячись на велику кількість робіт, присвячених дослідженню властивостей слів із дифузною значенням, не існує чітко визначених критеріїв для віднесення лексичних одиниць до прошарку широкосемантичних. Тому вкрай необхідно зупинитися на основних характеристиках дієслів-дифузів, що функціонують у текстах науки і техніки.

Так, В. Колобаєв виокремлює наступні ознаки (властивості) слів із дифузною семантикою: 1) синкретизм, 2) поліденотативність, 3) синсемантизм, 4) десемантизація, 5) поліфункціональність, 6) необхідність широкого контексту для конкретизації значення цих слів [5, с. 48-49]. Розглянемо дієслова з дифузною семантикою *create*, *include*, *perform*, *provide*, *involve*, які в сучасній англійській мові часто використовуються як компоненти аналітичної дієслівної номінації, що створюють велику різноманітність лексичних біномів, передають

єдине поняття і відповідають однослівним лексичним одиницям у мовах синтетичної типології.

Дослідник трактує *синкретизм* як «формальне нерозрізнення, злиття в одній формі різнорідних мовних елементів. Синкретизм пов'язаний, з одного боку, з нейтралізацією, з іншого – з процесами взаємоперехідності одиниць мови» [5, с. 48]. Дієслово неможливо розчленувати на окремі складові ознаки, тобто визначення дієслова з розмитю семантикою віддзеркалює одну основну ознаку, або таке дієслово не має чіткої дефініції. Це є наслідком того, що в основі такого дієслова лежить одна максимально узагальнена ознака. Незрозуміло, чому автор доходить такого висновку, адже усім його попередникам вдалося це зробити, а саме: розкласти значення на складові – підзначення, або семантичні варіанти [1; 2]. В якості прикладів наведемо дефініції дієслів-дифузів *create*, *include*, *perform*, які знаходимо у тлумачньому словнику англійської мови Webster's Ninth Collegiate Dictionary :

Create 1. to bring into being; to cause to exist; 2. to invent with a new office, rank or character; 3. to produce as a work of art or imagination [9, p. 340];

Include 1. to enclose; 2. to take in or comprise as a part of a whole or group; 3. to contain between or within [9, p. 432].

Perform 1. to accomplish; to go through with; 2. to carry out some action, engagement, or the like; to do smth with special skill [9, p. 1070].

Необхідно відзначити, що, наприклад, у дієслова *create* дефініція 2 не є розпливчастою, вона має більш конкретний зміст, ніж дефініція 1 та 3. Тому можна відзначити, що у багатьох дієслів із дифузною семантикою не усі із запропонованих у словнику дефініцій є неясними. Але наявність хоча б одного такого розпливчастого визначення у дієслова може слугувати приводом для розгляду інших ознак широкোзначності для того, щоб з'ясувати, чи має це дієслово розмиту семантику.

Поліденотативність є однією з найважливіших властивостей дієслів із розмитим значенням. Під поліденотативністю В. Колобаєв розуміє здатність означати велику кількість денотатів. Як зазначалося вище, в основі семантично дифузного дієслова лежить максимально узагальнена ознака, яку можуть мати різноманітні явища. Поліденотативність проявляється в тому, що денотат слова є «присутнім у вигляді цілісної дійсності, що обумовлена тим колом предметів або явищ, які мають ознаку, котра міститься у значенні того або іншого слова з дифузною семантикою» [5, с. 48].

Розгляньмо цю властивість на прикладі дієслова *create* з вихідним значенням «створювати» [10, с. 109]. Ця максимально узагальнена ознака «створювати» притаманна багатьом різноманітним діям. У семантиці дієслова не закладено обмежень на те, які предмети можуть підлягати цій дії. За допомогою максимально узагальненої ознаки відбувається загальна ідентифікація дії, а потім у процесі перекладу за допомогою контексту можливо знайти чіткий перекладний еквівалент. Наведемо приклади вживання цього дієслова у науковому тексті та його перекладні еквіваленти, як-от:

To create the synthetic wood, scientists took a solution of polymer resin and added a pinch of chitosan, a sugar polymer derived from the shells of shrimp and crabs [12, p. 39]. – Щоб розробити синтетичну деревину, вчені взяли розчин полімерної смоли і додали щіпку хітозану, цукрового полімеру, отриманого із шкарлупи креветок та крабів [11, с. 31].

Designers simply have to choose from the items in the standard-cell library, create a block diagram of the desired mixed-function system, and 90 to 180 days later they'll receive the proprietary IC [12, p. 57]. – За такого підходу проектувальникам достатньо вибрати відповідні елементи у бібліотеці, побудувати структурну схему необхідної системи змішаного типу, яка містить аналогові та цифрові функціональні компоненти, та через 90-180 днів вони отримують IC власної розробки [11, с. 44].

A newest release of the Silos II fault and logic simulator, version 90.1, contains new features such as 2D interactive debugging, support for FutureNet – compatible ASIC part libraries, analog behavioral modeling, and a facility that lets users create custom reports [12, p. 54]. – Остання версія 90.1 пакету Silos II моделювання несправностей та логічного моделювання має такі нові можливості, як двомірну діалогову відладку та засоби підтримки бібліотек спеціалізованих IC, які сумісні із системою FutureNet, а також засоби біхевіорального моделювання аналогових схем і засоби, які дозволяють користувачам генерувати звіти довільного різновиду [11, с. 43].

Як бачимо з прикладів, дієслово *create* може позначати найрізноманітніші дії, які перекладач має конкретизувати.

Наступна властивість – **синсемантизм** – пов'язана зі здатністю мовних одиниць виражати значення лише у сполученні з іншими мовними одиницями на тлі тексту або певної ситуації.

Розгляньмо переклад дієслова *perform*. З усіх запропонованих в англо-українському словнику еквівалентів у науково-технічних текстах реалізується лише один перекладний еквівалент «виконувати»

[10, с. 432]. Однак, на тлі певного контексту дієслово *perform* набуває більш конкретного значення. Спираючись на зміст контекстів, семантику слів, які знаходяться у реченні, перекладачам вдалося відтворити значення дієслова *perform* перекладними еквівалентами, котрі ми не знайшли в словниках:

*Composition is a 0.002-in. layer of aluminium and a 0.001-in. layer of polyester film, which is equivalent to 0.001-in copper foil and **performs** better at higher frequencies [12, p. 42]. – Композиційний матеріал складається з двох прошарків – алюмінієвої фольги товщиною 50 мкм та плівки поліестеру товщиною 25 мкм, що еквівалентно мідній фользі товщиною 25 мкм і **забезпечує** найкращий захист на більш високих частотах [11, с.36].*

*In the NTSC system, the snapshots are flashed at a rate of 60 fields per second. This rate is sufficiently high for the viewer **to perform** continuous motion and to avoid notice of display flickering [12, p. 52]. – У системі NTSC кадри змінюються зі швидкістю 60 кадрів за секунду. Ця швидкість є достатньо високою, щоб **глядач отримує враження** неперервної зміни зображення і не міг зауважити миготіння дисплея [11, с. 43].*

*Increasingly, the path to a production test program will consist of translating the verification test program into the production tester's format, a simpler mapping task than recreating the design-to-test link that **was already performed** during verification [12, p. 59]. – У багатьох випадках шлях переходу до виробничої тест-програми полягатиме у трансляції тест-програми, що використовується при верифікації, у формат виробничого тестера, а це порівняно проста задача перетворення, подібна до тієї, яку **було розв'язано** у процесі верифікації і яка полягала у створенні тест-програми для запроєктованої схеми [11, с. 47].*

***Десемантизація**, тобто часткова або повна втрата власного значення та переміщення цього слова до розряду граматичних засобів мови, також властива дієсловам із дифузним значенням [5, с. 49]. Оскільки дуже часто в наукових та технічних текстах іменник несе основне змістове значення, дієслово виступає лише граматичною зв'язкою слів у реченні.*

Розгляньмо живинання та переклад англійського дієслова *provide*. Це дієслово зазвичай відтворюється за допомогою таких перекладних еквівалентів, як «забезпечувати», «доставляти», «постачати», «передбачати». Але в результаті англо-українського перекладу нами були знайдені перекладні еквіваленти, що мають більш абстрактне значення у порівнянні з еквівалентами, які запропоновані у словнику, як-от:

The DSPs also control protocol negotiation with other modems and **provide** diagnostics such as analog and digital loopback testing [12, p. 60]. – Ці ЦПС також керують вибором протоколу при встановленні зв'язку з іншими модемами та **реалізують** діагностичні функції на киталт випробувань за аналоговим та цифровим шлейфами [11, с. 44].

The user interface is also Spice-like that almost any of the popular schematic capture packages **can provide** an input net list [12, p. 51]. – Інтерфейс користувача є подібним до інтерфейсу програми Spice, а це означає, що майже кожний із поширених пакетів складання опису схем **може бути використаний для отримання** вхідного списку з'єднань [11, с. 35].

Data-flow control **is provided** by a 16-bit ready counter in both circuits [14, p. 39]. – У схемах керування потоком даних **здійснюється** 16-розрядним лічильником сигналів готовності [13, с. 26].

Із семантично дифузними дієсловами пов'язана така властивість як **поліфункціональність**. Під поліфункціональністю дослідник розуміє «переміщення слова – представника певного граматичного класу – у синтаксичні позиції інших класів слів» [5, с. 50]. Розгляньмо вживання і переклад дієслова *involve* у текстах науки та техніки. Серед усіх представлених у словнику значень у наукових текстах реалізуються перекладні еквіваленти «включати», «містити». Деякі значення, виявлені в результаті зіставного аналізу, вказують на той факт, що дієслово *involve* часто функціонує в науково-технічних текстах як дієслово-зв'язка та при перекладі передається такими перекладними еквівалентами, як «мати», «бути», «здійснювати». Однак іноді дієслово *involve* набуває більш конкретного лексичного значення, у такому випадку перекладачем використовуються перекладні еквіваленти «вироблювати», «працювати з», «застосовувати», «використовувати», «брати участь».

Наприклад: *Most applications involve conversion from ac mains to various de voltages within electrical and electronic equipment* [14, p. 41]. – У більшості пристроїв необхідно **здійснити** перетворення змінної напруги в мережі у різні рівні постійної напруги, які є необхідними в електротехнічному та електронному оснащенні [13, с. 32].

Perhaps more important, microlasers **involve** the quantum behavior of both electrons and photons [14, p. 48]. – Що більш важливо, у мікролазерах **використовується** квантова поведінка як електронів, так і фотонів [13, с. 30].

Підсумовуючи матеріал дослідження, ми дійшли висновку, що у науково-технічних текстах семантично дифузні дієслова мають властивості, які притаманні словам із розмитою семантикою у художній літературі, а саме: синкретизм, поліденотатизм, синсемантизм, десемантизація, поліфункціональність, необхідність широкого контексту для конкретизації значення цих слів, широка синтаксична та різноманітна лексична сполучуваність, висока частотність уживання. Аналіз перекладних еквівалентів усіх проаналізованих дієслів-дифузів показав, що під час їх перекладу можна спостерігати наступні закономірності: спеціалізацію, лексичну уніфікацію перекладних еквівалентів, генералізацію з абстракцією, а також генералізацію зі спеціалізацією.

Література

1. Димова С.Н. К проблеме широкого значения слова (на материале существительного "way"). *Синтаксические исследования по английскому языку. Ученые записки МГПИ им. Ленина*. М., 1971. Вып.1. С. 120-136.
2. Плоткин В.Я., Гросул Л.Я. Широкозначность как лексико-семантическая категория. *Теоретические проблемы семантики и ее отражение в одноязычных словарях*. Кишинев: Штиинца, 1982. С. 81-86.
3. Ленца А.Л. Широкозначность глагола и контекст. Кишинев: Штиинца, 1987. 100 с.
4. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Предисл. О.И. Бродович. 2-е изд., дополненное. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 216 с.
5. Колобаев В.К. Функционирование слов широкой семантики в научной литературе. *Вопросы анализа специального текста: межвуз. тем. научн. сб.* Отв. ред. Салищев В.А. Уфа, 1982. С. 47-50.
6. Кудрявцева Н.П. Особенности дистрибуции субстантивной лексики в разговорном и техническом субъязыке. *Теория и практика лингвистического описания разговорной речи*. Горький, 1989. С. 62-69.
7. Терещенко С.С. Лексико-семантическая парадигма широкозначных слов української мови: автореф. дис. ... канд. філол.наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2008. 18 с.
8. Борисова Л.И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода. М.: МГУ, 2001. 208 с.
9. Webster's Ninth Collegiate Dictionary. Springfield, Massachusetts, U.S.A.: Merriam-Webster INC., Publishers. 1991. 1563 p.
10. Англо-український словник. Уклад. М.Л. Подвезько, М.І. Балла. Київ: Радянська школа, 1974. 663 с.
11. Вайтсайд Дж., Лав К. Мистецтво виготовлення малого: пер. з англ. *Світ науки*. 2001. № 5 (11). С. 23-53.
12. Whitesides G., Love J. The Art of Building Small. *Scientific American*. September, 2001. P. 33-63.
13. Стікс Г. Мала велика наука: пер. з англ. *Світ науки*. 2001. № 5 (11). С. 16-42.
14. Stix G. Little Big Science. *Scientific American*. September, 2001. P. 26-51.